

**Tarptautinė konferencija „Smurto reiškinyvis visuomenėje: genezė ir geroji praktika“
2013-11-29, Vilnius**

Smurto artimoje aplinkoje ypatumai dirbančių su smurtautojais akimis

Dovilė Bubnienė, Kauno apskrities vyrų krizių centro direktorė, psichologė ir smurtinio elgesio keitimo programos vadovė

Visame pasaulyje ir Europoje darbas su smurtaujančiais asmenimis vykdomas jau seniai ir skaičiuojamas ne viena dešimtimi metų. Darbo su smurtaujančiais asmenimis, siekiant sumažinti smurtą artimoje aplinkoje, pradžia galima laikyti praeito amžiaus aštuntą dešimtmetį, kai Amerikoje buvo nutarta, kad moterų apsaugai reikalingas ne tik jų atskyrimas nuo smurtautojų, bet pradėtos pirmosios smurtaujančių vyrų sąmoningumo didinimo grupės. Per tiek metų programų artimoje aplinkoje smurtaujantiems asmenims efektyvumas jau gali būti ir išmatuojamas, ir ne vienoje užsienio šalyje atlikti tyrimai rodo, jog pakartotinio smurto rizika, kai smurtaujantis asmuo baigia elgesio keitimo programą, yra žymiai mažesnė. Pastebėta, jog net trys mėnesiai tokios programos gali būti efektyvūs – paprastai tie, kurie gali savo elgesį pakeisti, per tokį laiko tarpą jau pradeda pasikeitimus, o tie, kurie nenori ar negali, per šį laikotarpį paprastai meta programą jos nebaigę. Yra nuomonių, jog būtent darbas su smurtaujančiais artimoje aplinkoje turi būti esminis momentas, siekiant šio smurto mažinimo, nes, jei nebus smurtaujančių, nebeliks ir aukų. Nepadėjus smurtautojui keisti savo elgesį, smurto nesumažėja: jis randa kitą auką, kurią toliau skriaudžia.

Platus ir kompleksinis požiūris lėmė, kad buvome vieni iš pirmųjų Lietuvoje, pradėję darbą su artimoje aplinkoje smurtaujančiais vyrais. Jau 2007 m., tuo metu kaip Kauno apskrities moterų krizių centro skyrius, įgyvendinome pirmąjį Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos finansuotą projektą. Kauno apskrities vyrų krizių centras kaip atskira organizacija įsteigtas 2009 m. sausio mėn., tačiau dar prieš įsteigimą buvo užmegzti kontaktai su Danijoje veikiančia nevyriausybine organizacija, sukūrusia nacionalinę smurtinio elgesio keitimo programą. Turėjome ne vienus mokymus Danijoje ir jau nuo 2009 m. dirbame su smurtaujančiais artimoje aplinkoje. Bendradarbiaudami su Danijos partneriais,

gavome teisę savo darbe taikyti DADV (Dialogue Against Domestic Violence) programą, ją adaptavę pagal mūsų poreikius.

Turime ir daugiau tarptautinio bendradarbiavimo patirties. 2011 m. kartu su Danijos partneriais ir moterų krizių centru įgyvendinome bendrą projektą, kurio metu dalinomės patirtimi su Šiaurės vakarų Rusijos, Latvijos ir Baltarusijos nevyriausybinėmis organizacijomis. Šiuo metu baigiame įgyvendiname dar vieną bendrą projektą su šiais partneriais. Jo metu dalinamės savo patirtimi, mokome, konsultuojame Šiaurės vakarų Rusijos, Latvijos ir Baltarusijos nevyriausybinių organizacijų specialistus, kurių šalyse dar nėra priimto Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo.

Mes dirbame išimtinai tik su smurtaujančiais artimoje aplinkoje, o ne su įvairius kitus nusikaltimus padariusiais asmenimis. Mūsų centro vykdomos programos teorinis pagrindas – kognityvinė elgesio terapija, kurios pagrindiniai principai tokie: smurtautojas yra atsakingas už savo elgesį, o smurtinis elgesys yra išmoktas elgesys, vadinasi, galima išmokti elgtis ir nesmurtaujančiai. Dirbant su programos dalyviais paaiškėja, kad smurtas kai kuriais atvejais yra vienintelis išmoktas būdas spręsti konfliktus. Smurtinio elgesio keitimo programos metu dėmesys skiriamas kontakto užmezgimui, tarpusavio pasitikėjimo sukūrimui, dalyvavimo programoje ir elgesio keitimo motyvacijos skatinimui, taisyklių laikymuisi, socialinių įgūdžių (tokių kaip konfliktų sprendimas, bendradarbiavimas) mokymui, empatijos ir tolerancijos kito nuomonei didinimui. Išsiaiškinamos nuostatos, galinčios turėti įtakos emocinėms reakcijoms ir elgesiui, aptariame vaikystės, paauglystės patirtis ir tų patirčių įtaką dabartiniam elgesiui. Galutinis programos tikslas – kad asmuo prisiimtų atsakomybę už savo elgesį ir suvoktų, jog gali netinkamą reagavimą bei veikimą pakeisti tinkamu, tai yra, nesmurtiniu.

Grupiniai užsiėmimai vyksta kartą per savaitę dvi-tris valandas. Grupei vadovauja du specialistai – vyras ir moteris, abu - psichologai. Programa adaptuota pagal dabartinę Lietuvos situaciją ir iš dalies dėl menko finansavimo sutrumpinta iki trijų mėnesių. Prieš ją ir po jos vyksta individualūs susitikimai. Sutinkame, kad programos pradžioje dažniausiai iš jos ir iškrenta tie asmenys, kuriems ji netinkama. Likusieji programą baigia. Sėkmingai bendradarbiaujame su Anoniminiais Alkoholikais ir visus artimoje aplinkoje smurtaujančius vyrus bent kartą nusivedame į atvirą anoniminių alkoholikų susitikimą. Net

apie 80-90 proc. artimoje aplinkoje smurtavusių mūsų grupių dalyvių smurtinio įvykio metu buvo pavartoję alkoholio. Tai, ką vyrai išgirsta iš anoniminių alkoholikų lūpų, dažną priverčia susimąstyti apie jo paties santykį su alkoholiu...

Bendradarbiaujant su Kauno probacijos tarnyba vien per laikotarpį po įstatymo priėmimo smurtinio elgesio keitimo programoje Kauno mieste dalyvavo virš 80 asmenų. Vykdydami teismo įpareigojimą, jie privalo lankyti programą nuo pradžios iki pabaigos. Džiaugiamės šiuo bendradarbiavimu, jo pagalba pasiekiami smurtaujančius artimoje aplinkoje.

Tai kokie gi jie, tie smurtautojai?..

Jie visokie... Kartais tai antisociali asmenybė, ignoruojanti visuomenės taisykles, nepaisanti kitų žmonių jausmų ir poreikių, siekianti demonstruoti savo galią. Kartais tai psichiškai neįgalus asmuo, negebantis kontroliuoti savo elgesio, impulsų, nesuvokiantis galimų pasekmių, o kartais - itin priklausomas nuo alkoholio ar kitų medžiagų. Šie asmenys negali ir negeba dirbti grupėje, jie nenori arba nepajėgia laikytis taisyklių, įneša destrukciją į grupės darbą, todėl jų į grupę nepriimame, o patekusius, iš grupės pašaliname. Jiems reikalinga kita pagalba ar priemonės – tiek gydytojų, tiek įstatymo numatytos.

Kokie asmenys lieka grupėje? Ilgai dirbant su smurtaujančiais artimoje aplinkoje, o paskutinius porą metų itin dažnai – kiekvieną savaitę po kelias valandas - nejučia formuojasi tam tikras smurtautojo portretas. Tačiau dažniausiai **ne** itin agresyvaus, nevaldomo, baimę keliančio psychopato. Greičiau tai nusivylęs, liūdnas, anot jo paties, patyręs pažeminimus ir neteisybę, praradęs orumą, savivertės jausmą, meilę gyvenimui, pagarbą sau ir savo artimui, bijantis dar didesnio pasmerkimo, nemokantis dorai išsakyti tai, ką jaučia, pavargusio veido žmogus, dažniausiai vyras. Mes, kaip specialistai, privalome leisti išsakyti programos dalyviui savo jausmus, tad pirmiausia atsiveria didelės nuoskaudos valstybės ir joje egzistuojančių sistemų atžvilgiu, dažniausiai po to - nusivylimas moterimis ir tarpusavio santykiais.

Kas dar atsiskleidė per šį laikotarpį? Kad ne visi smurto artimoje aplinkoje atvejai yra vienodi, kad galbūt ne visus atvejus iškart reikia kriminalizuoti. Ne visiems patiks ši idėja. Dirbdami su

smurtaujančiais artimoje aplinkoje, sutinkame, jog laikui bėgant turėtų atsirasti smurto artimoje aplinkoje diferenciacija. Galima skirti kelis smurtavusiųjų tipus: pirmasis, taip vadinamas intymus terorizmas. Šis smurtas apima platų spektrą įvairių taktikų, siekiant išlaikyti kontrolę santykiuose, tokiu būdu išlaikant pačius santykius. Šie asmenys neretai yra emociškai priklausomi. Jie siekia dominuoti ir kontroliuoti savo partnerį visose sferose. Tai sistemingai smurtaujantys asmenys, kurie tikrai turi būti įvardijami kaip nusikaltėliai, jiems taikomos visos įmanomos priemonės, o šių nusikaltėlių aukos turi sulaukti ypatingos valstybės apsaugos. Nes būtent šios grupės smurtas baigiasi pačiais sunkiausiais sužalojimais ar net nužudymais. Šios grupės smurtautojai ypatingai siekia kontrolės prieš auką ir bet kokiais būdais. Todėl svarbu, kad būtų atliktas smurto rizikos įvertinimas kiekvienu smurto atveju, nes artimoje aplinkoje terorizuojami asmenys (dažniausiai tai moterys ir vaikai) yra ypatingai išgąsdinti, kenčia šį terorizmą ilgą laiką, yra susitaikę su padėtimi ir nesitiki, kad gali sulaukti pagalbos.

Asmenys, kurie patenka į kitas grupes (smurtinio atsako ir situacinio porų smurto) dažniausiai ir yra tie mūsų klientai, su kuriais dirbame. Smurtas artimoje aplinkoje yra pakankamai sudėtingas procesas, todėl įstatymas baudžia tik už smurtines pasekmes. Šis smurtas taip pat žalingas ir negali būti toleruojamas. Dažniausiai asmenys iš antrosios grupės („smurtinis atsakas“) išsako nuoskaudas, kad buvo išprovokuoti. Jie tvirtina, kad kartais provokacija pasireiškia ne tik žodžiais, tačiau ir veiksmais. Smurtinis atsakas, deja, dažnai būna neadekvatus provokacijai ir sukelia skaudžias fizines pasekmes. Už jas pagal įstatymą atsakomybę prisiimti turi jas sukėlęs asmuo. Neretai už kūno sužalojimą šie asmenys baudžiami laisvės atėmimo bausme, atidedant ją, ir kaip papildomą baudžiamąją priemonę šalia kitų gauna lankyti smurtinio elgesio keitimo programą. Prisiimti atsakomybę už netinkamą elgesį ir skatiname savo programos dalyvius. Tenka mokyti – jei tu pats patyrei smurtą, tai remkis įstatymais, bet nesiimk atsakomųjų veiksmų pats. Tie veiksmai dažnai nėra adekvatūs, nes vyro ir moters jėgos nėra vienodos, ir padaro žymiai daugiau žalos. Jei smurtavai, prisiimk atsakomybę ir nieko nekaltink.

Pasitaiko atvejų, kai ištis net ir patruliams ar tyrėjams nėra iki galo aišku, kas gi čia nutiko, tačiau iškvietimas buvo, o asmuo, kuriam policija kviesta, dažnai yra neblaivus. Iki galo aišku tik tiek, jog

konfliktas buvo, nes yra pranešimas. Vis tik šioje poroje smurtautojas ir auka dažnai susikeičia vietomis. Smurtas kyla iš negebėjimo tinkamai komunikuoti. Tikriausiai iš baimės būti apkaltintais neveiklumu, o kartais ir iš baimės apsirikti, policijos pareigūnai imasi visų Apsaugos nuo smurto įstatyme numatytų priemonių ir tokiu būdu vienas iš konflikto dalyvių (dažniausiai vyras) atsiduria programoje, nes jokios kitos bausmės ar baudžiamojo poveikio priemonės jam nėra pagrindo pritaikyti. Na, nebent dar įpareigojimą gydytis priklausomybę arba būti namuose nakties metu. Kartais tokiems grupių dalyviams ateina įžvalgos, kad pagalba reikalinga abiem poros nariams. Ir tai yra tiesa, su kuria mes sutinkame – kai žmonės lieka gyventi šeimoje, jie abu turėtų išmokti gerbti vienas kito poreikius, tapti labiau supratingi, empatiški ir tolerantiški kito nuomonei. „Neužvirinti“ konflikto, nekovoti tarp savęs, o santykius grįsti pagarba vienas kitam. Jei mūsų grupės dalyvis išreiškia norą su žmona ar drauge lankytis poros konsultacijose, suteikiame jiems tokią galimybę.

Toks skirstymas visų pirma verčia dar kartą apgalvoti, ar išties visi vienodai turi būti baudžiami, ar visiems tinka tos pat baudžiamojo poveikio priemonės, galbūt čia turi įsitraukti civiliniai ar kažkokie specialūs šeimos teismai.

Ką mes matome dar?

Didelė problema yra alkoholizmas, netinkamos alkoholio vartojimo tradicijos. Juk 8 ar net 9 asmenys iš 10 dalyvaujančių mūsų programoje smurtinio įvykio metu buvo pavartoję alkoholio. Ne retas atvejis, kai buvo išgėrinėjama kartu. Kartais alkoholis vartojamas įtampai mažinti kaip raminamieji. Šeimose trūksta pagarbos vienas kitam, o valstybėje vykstantis šeimos instituto nuvertinimas tikrai neprideda prie ramybės, saugumo jausmo ir neskatina žmonių ją puoselėti. Taip pat galima pastebėti ir savotišką vyro bei moters supriešinimą, kai tarsi vyksta tam tikra kova visose srityse, tarsi kalbama ir skatinama lygybė, bet juk lygybė tai nėra nei kova ar karas, nei lozungai ar pareiškimai. Lygybės pajautimas – tai vidinė būseną, kai gerbi pats save ir kitą, ir tau nereikia niekam nieko įrodinėti. Pernelyg mažas dėmesys prevencijai ir jaunimo mokymams kaip tinkamai spręsti konfliktus, valdyti pyktį, bendrauti su priešinga lytimi.

Smurtinio elgesio keitimo programa smurtaujantiems artimoje aplinkoje dažnai yra galimybė pirmą kartą gyvenime dalyvauti grupiniuose užsiėmimuose kartu su psichologu ir patirti jų naudą. Palikdami grupę vyrai dažnai pasako, jog tai buvo naudinga, nes leido pamatyti savo paties gyvenimą tarsi iš šalies, įsigilinti į savo ir kito problemas, padėti kitam žmogui jas spręsti, tuo pačiu padedant ir sau. Mokė pažinti savo jausmus, su jais tvarkytis. Tai – nauja patirtis. Kai kuriuos vyrus įtraukiame į tėvystės įgūdžių ugdymo programėlę ir dar kelių papildomų susitikimų metu diskutuojame su jais apie vaikų auklėjimą, suteikiame informacijos apie vaiko amžiaus tarpsnių ypatumus, apie įvairius vaikų auklėjimo stilius, skatiname atlikti konkrečias užduotis namuose.

Džiugu, kad Lietuvoje jau veikia Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas, tačiau, kad būtų labiau užtikrintas jo įgyvendinimas, turi būti skirtas didesnis dėmesys, teikiant pagalbą smurtaujantiems asmenims. Valstybėje dar nėra sukurta strategija kaip tą daryti, kaip finansuoti šį darbą, kaip remti NVO, kurios jį atlieka...

Kalbėdami apie smurtą artimoje aplinkoje, dauguma linkę kalbėti apie jį kaip apie reiškinį. Visuomenėje tai tikrai yra reiškinys, ir tik specialistai, dirbantys su tais asmenimis betarpiškai, smurtaujantįjį gali pamatyti kaip individą... Už kiekvieno smurto atvejo slepiasi mūsų valstybės žmonių tragedijos... Žmogaus tragedija... Smurtaujančiojo taip pat... Ir kol už įvairių deklaracijų, konvencijų, įstatymų, šūkių ir apibrėžimų nebus pamatytas gyvas žmogus su jo skauduliais, problemomis, pagalbos poreikiu, tol ši problema nebus išspręsta.